

האלכימיה של הסליים

התבוננות באמצעות "מצפן החומרים"

בנערה המעבדת טראומה

מיכל אבס

תקציר

במאמר זה אסביר את המשמעויות הדינמיות של יצירה ומשחק בסליים בחדרי הטיפול. הסליים הוא חומר המגיע מעולם הילדים, מתת־תרבות שנוצרה על ידם, ומתחבר לעיסוק בעיסות אמורפיות המשתנות במהירות ואינן שומרות על צורה קבועה לאורך זמן. למטופלים יש אפשרות להשפיע על הצבע, המרקם, הריח והנפח של העיסה, ולעשות בה פעולות רבות. העיסוק בסליים, שהרכבו נוצר בידי המטופל, מאפשר ומזמן עיבוד של תכנים פנימיים. אלה משתקפים ויוצאים אל החוץ, ואפשר להתבונן בהם ביחד לרגע אחד משותף. בתיאור מקרה של נערה שהרבתה לעבוד עם סליים במשך שנה וחצי אני מדגימה את האיכויות הטיפוליות ואת הדרך שבה היא מעבדת טראומה ממושכת שחוותה בילדות, ועדיין דורשת התמודדויות והסתגלות בהווה. באמצעות "מצפן החומרים", מודל וכלי שפיתחתי לתצפית ולהערכה, אני מנתחת את התהליך שעברה הנערה עם החומר הזה, ומציעה פרשנות והבנה של התמות שעסקה בהן. המאמר אינו עוקב אחרי תהליך הטיפול כולו, אלא מתמקד בעיסוק בסליים ובדוגמאות לשימוש במודל "מצפן החומרים".

מילות מפתח: טיפול באומנות, סליים, מצפן החומרים, טראומה, חומרי יצירה, תכונות החומר, הגשת חומרים

תרבות הסליים

ילדים אוהבים סליים ומבקשים ליצור בו. בשיעורי אומנות, בבית, וגם בחדרי הטיפול. מבוגרים נגעלים ממנו לרוב, סולדים מהמראה הרירי, הנוזלי, שלא נוצר ממנו דבר. שום צורה לא נשארת כפי שהיא לזמן ממושך, והוא נדבק לכל דבר. המפגש עם הסליים העלה בי מגוון שאלות אשר נוגעות לנקודת מבטי המקצועית כמרפאה בעיסוק ומטפלת באומנות. מה יש בצירוף הזה, של דבק פלסטי ובוראקס, שמעורר רגשות כל כך עזים ומנוגדים? מה הוא מאפשר לעשות, ליצור? מדוע טמונות בו משמעויות עמוקות כל כך, וכיצד הוא מציע הזדמנות לעבד חלקים מורכבים וראשוניים בנפש? הסליים דומה מאוד בתכונותיו לטרפלסט, חומר על בסיס סילקון שמשתמשים בו הרבה בריפוי בעיסוק. הוא אלסטי, גמיש, נמתח, קפיצי ודביק (תמונה 1).

תמונה 1: סליים שיצרה המטופלת

בעשור האחרון, ילדים רבים התחילו להכין סליים ולקנות אותם. מעניין לראות שהעיסוק המשמעותי בסליים מתרחש בד בבד עם בילוי זמן ממושך עם טלפונים ומסכים. אני סבורה שיתכן שזהו ביטוי לכמיהה למגע עם משהו ממשי – חושי, תלת־ממדי, שאינו מסך וירטואלי. בעבודתי הטיפולית נוכחתי כי ילדים בגיל החביון מוצאים עניין רב בעיסוק בסליים ואוהבים לשחק בו וליצור עימו. אפשר להסביר זאת במגע ההולך ופוחת

בחומרים, ככל שמתבגרים. כך למשל, בגילים מוקדמים יותר (שנה עד ארבע) הצורך לגעת בחומר עיסתי מתבטא במשחקים באוכל: מציירים בטחינה, בפירה, בקטשופ. לאחר מכן נוהגים להתמרח ולשחק בחומרי היצירה הנוזליים בגן: צבעי ידיים, גואש, צבעי מים, חול ובוץ. מגיל בית הספר ואילך פוחת המגע בחומרים, גוברים העיסוק בכתיבה ובקריאה, ועימו הציפייה לתפקוד במטלות קוגניטיביות. וכך נוצר צמא למגע, ליצירה חופשית, ולהשפעה על חומר ללא ציפיות של עולם המבוגרים.

העיסוק בסליים מאפשר עבודה חושית-חוויתית, חסרת תכלית. כך למשל, אפשר לבחון ולדרג את האלסטיות שלו, הצבע, המרקם, הברק, הקפיציות, הריח והגודל, אבל אין דרישה או אף יכולת מעשית לפסל ממנו משהו, להציג אותו או לתלות כמו ציור. בקרב ילדים סביב גיל 10 נוצרה תת-תרבות של סרטוני הדרכה והדגמה ביוטיוב, החלפות, מכירת סליימים, הסברים על הכנתם ומתן ציונים לאיכותם. בעיסוק זה יש הרבה יצירתיות ומקום לביטוי אישי ולדיאלוג בין הילדים. בעבודתי במהלך השנים שמתי לב כי בגיל ההתבגרות זונחים לרוב את הסליים ופונים ליצירות פיגורטיביות וסמליות יותר. עם זאת, מטפלים באומנות מדווחים שבני נוער ומבוגרים המתמודדים עם טראומות בילדות – ממושכות או נקודתיות – ממשיכים לעיתים ומבקשים את החומר הזה, ומעבדים בעזרתו את האירועים שהתחוללו בגוף ובנפש. עובדה זו מצאה תימוכין במאמרו של המטפלות באומנות אילנה לח ושבי מדזיני (2018), תנו לנו קצת מהנוזל הנוזל הזה, הדן באיכויות של העיסות הנוזליות בטיפול ובמשמעויות התרפויטיות שלהן. כך הן גורסות כי העיסוק בעיסה מאפשר לנפש להתגבש ולהתארגן גם ללא צורך במילים או בפרשנות, ומכיוון שמעורבת בו הרמה החושית הראשונית, תהליכים התפתחותיים שנתקעו מקבלים הזדמנות להמשיך ולהתקדם. הן מוסיפות ומתארות את העיסוק בחדר הטיפולים בעיסות המורכבות מחומרים מעוררי סלידה ובעלי ריחות שאינם נעימים, בשימוש של מטופלים בני גילים שונים ובמצבי משבר ועיבוד של טראומות. לשיטתן, העיסוק בעיסות מאפשר למטופל לחבר את החוויה הראשונית הטרומה-מילולית לנקודת המבט העכשווית, ולעבד את התחושות הללו ברמות שונות של מודעות.

בתחילת החיים העיסוק בחומרי הגוף הוא חקירה ברמה החושית, ורק לאחר מכן, עם המפגש עם כללי החברה, מתקבלת המשמעות של "מגעיל" או "מלוכלך" (לח ומדזיני, 2018). ברבים מהטיפולים שלי ושל מטפלות שאני מדריכה הבחנתי

כי כאשר מערבבים את החומרים השונים נוצרים בסליים באופן לא מודע דימויים של נוזלי הגוף, צואה, קיא, דם, חלב, נזלת, חלקי גוף פנימיים ועוד. לפעמים הילדים או המבוגרים ישיימו וימשיגו זאת בעצמם, ולעיתים דימוי זה אינו מדובר אבל עדיין נוכח בחדר ומקבל הד ועדות מן המטפלת. כשאנו מגישים חומרים להכנת סליים, מציעים אותם באופן מילולי או לבקשת המטופל, אנו מאפשרים לו להיפגש עם חלקים מאוד ראשוניים בגוף ובנפש שלו, וחשוב לעשות זאת ברגישות ומודעות רבה. חגית שאל-שפילקה, מטפלת באומנות, מסבירה במאמרה על אינטגרציות תחושתיות וטיפול באומנות:

מרחב הטיפול באומנות מייצר שיח תחושת ייחודי בין מטופל למטפל. תהליך זה נשען על יכולתו של המטפל באומנות להתבונן, לזהות תחושות הנחוות בתהליך, וליצר עבורן פשר ומשמעות חדשים. במרחב הפיזי-נפשי המתהווה בתהליך מתאפשרת היזכרות במאפיינים תחושתיים מוקדמים שהמטפל מזהה, והוא מנכיח משהו מחווייתם המוקדמת בעצם הגשתם המותאמת של חומרי היצירה למטופל. זיהוי תחושות הקשר המוקדם המהדהדות להווה הטיפול והטענתן בפשר ובמשמעות מכוונים גם לתהליכי תיקון של חוויות הכלה והתקשרות פגועות בינקות (שאל-שפילקה, 2018, 813).

יש מטפלים שאינם מכירים את החומר ונותנים לילדים המטופלים להוביל וללמד אותם מתוך המומחיות והניסיון שלהם. הרשות והמרחב הבטוח ניתנים, ויש הזדמנות למטפלת לסמוך על המטופלת ולבטוח בה. במאמר זה, ודרך הניתוח באמצעות המצפן, מוצעים רעיונות להתבוננות ביצירה של העיסה ובמה שעושים איתה, ולתרגם את הפעולות הללו לשפה טיפולית ולזיהוי התמות המעסיקות את המטופלים.

רכיבי הסליים

שני הרכיבים הנחוצים ליצירת סליים הם דבק פלסטי (לכן או שקוף) ובוראקס. אני גורסת כי עיסות שאינן כוללות את שני הרכיבים הללו גם הן משמעותיות, אך הן אינן נושאות את התכונות הייחודיות של הסליים, ואינן חלק מתהליך התרבות של

הילדים. ניתן כמובן להתבונן גם בהן באמצעות "מצפן החומרים", אך במאמר זה אני מתמקדת בתכונות הייחודיות של הסליים.

תפקידו של הדבק בסליים הוא ליצור את תחושת הדביקות, האלסטיות, הנוזליות. הוא הגוף והבסיס לעיסה. במאמרן דבק, כחומר ביד היוצר עסקו אתי בלומנפלד ומרים קרוש בהרחבה בדבק ובמשמעויותיו, והן מגדירות אותו כך:

חומר טבעי או סינתטי שמטרתו לחבר, לאחות ולקשר בין עצמים. כדי ליצור חיבור יש להתאים בין סוג הדבק לחומר, פרקטית ורגשית כאחד. דבקים נבדלים בחוזקם, בחומרים שהם מסוגלים להדביק ובאופן השימוש בהם. לכל חומר גשמי יש איכויות כימיות, פיזיקליות ומטפוריות. פעולת ההדבקה יכולה להעיד על רצון להפוך סביבה לא מושלמת לאחדותית ואינטגרטיבית, ולספק תחושה של שמירה על רצף בין מעברים, שימור הקיים, ציפוי וכיסוי (בלומנפלד וקרוש, 2017).

בוראקס הוא חומר טבעי, גבישי, שנמצא בתחתיות אגמים מלוחים שיבשו. הוא משמש בתעשיית הדטרגנטים והקוסמטיקה כקוטל חיידקים וכחומר מחבר ומשמר (ויקיפדיה). ניתן למצוא אותו בנוזל כביסה, בנוזל עדשות, בסכונים טבעיים ועוד. יש אנשים שאלרגיים למגע של העור בו, ועל כן המוניטין שלו שלילי. עם זאת, מרבית המשתמשים בו אינם מגיבים בגירוי של העור, ודי בשטיפת הידיים לאחר המשחק בו. מבחינה כימית הבוראקס מחבר בין המולקולות של הדבק וקושר אותן, וכך מנוזל דביק נוצר זורם א־ניוטוני, שהוא גם נוזל וגם מוצק, בעל תכונות צמיגיות, אלסטיות וריריות. תפקיד הבוראקס הוא לחבר, לשנות את מצבי הדביקות מול הנפרדות, ולנוע על הציר שבין הנוקשות לנוזליות.

ברוב הוראות ההכנה של סליים מוצע יחס של 2:1 בין הדבק לבוראקס, כלומר על כל חצי כוס דבק מוסיפים רבע כוס בוראקס. את שאר הרכיבים, דוגמת צבע, קצף, מרכך שיער וחלקיקים שונים, ניתן להוסיף על פי בחירה, וביחסים שונים. לכל תוספת יש משמעות כימית והשפעה על מרקם הסליים, ובהתאמה יש לכך גם משמעויות רגשיות. לדוגמה, רצון להוסיף מרכך מעיד לרוב על צורך להגיע לעיסה חלקה וגמישה, נעימה למגע וריחנית, ולמצוא מקום רך יותר לנפש.

תיאור מקרה והתבוננות באמצעות מודל "מצפן החומרים"

מעייין מתיישבת ליד השולחן. "לא הייתי פה הרבה זמן", היא אומרת. "כולם מעצבנים, כולם!"

"מה תרצי לעשות?" אני שואלת.

"סליים", היא עונה ללא היסוס.

אני מביאה מגש פלסטיק שקוף למחצה, קערה ירוקה גדולה, דבק פלסטי, קצף גילוח, בוראקס וכף מתכת. מעייין בוחרת צבעי גואש ומביאה לשולחן. היא פותחת את הדבק ושופכת כמות גדולה אל תוך הקערה, סוגרת את המכסה בסיבוב ומניחה בצד. מוזגת צבע גואש סגול, לוחצת פעם, פעמיים, שלוש. הצבע יוצא במהירות ומשמיע צליל.

מעייין עוזרת, מערבבת את הדבק הלבן בכף בכיוון השעון, בתנועות איטיות. נוצרת מערבולת. היא מערבבת בכיוון השני, והצבעים נטמעים והופכים לצבע חדש. סגול בהיר. מוסיפה עוד שפריץ של צבע ומערבבת. נראה שהיא מרוצה. היא פונה אל קצף הגילוח. משקשקת את המכל, פותחת ולוחצת. הקצף הסמיך יוצא בצליל אחד וחזק, ונערם לגובה. היא מוסיפה עוד קצת. "זה נראה כמו קצפת", היא אומרת. מעייין מקפלת את העיסה ה"פלאפית" (אוורירית), לדבריה, אל תוך המסה, ומגדילה את הנפח של התערובת. מחייכת לעצמה ואליי.

מעייין מטפטפת כמה טיפות מבקבוקון הבוראקס, מערבבת בכף והמרקם משתנה, מתגבש כמו גבינת קוטג'. היא מוסיפה עוד כמה טיפות וטובלת את ידיה בעיסה.

העיסה קרירה, דביקה, עוטפת את הידיים. היא לשה אותה, מנסה לחבר את החומרים ולגרום להם להידבק זה לזה. היא מערבבת, מועכת, מותחת, לוחצת, דוחפת, מסובבת, ותוך כדי כך מספרת על כל המעצבנים: האם, האח, המורות, החברות. כל החומרים הופכים לעיסה אחת, ונפרדים אט אט מהידיים ומהקערה.

מעייין הופנתה אליי בגיל עשר וחצי לטיפול באומנות עקב התקפי זעם בבית, קשיים חברתיים בבית הספר וחיכוכים עם המורות. היא תלמידה טובה ומוכשרת מאוד בספורט ובציור. היא נאה, בעלת שיער שחור ארוך, עור כהה ועיניים חומות. הוריה נפרדו לאחר אלימות מתמשכת של האב כלפי האם, וגם כלפי מעייין פעם אחת. לאחר אירוע של פגיעה משמעותית באם המשטרה התערבה, והתוצאה הייתה

שהאב עזב את הארץ. המשפחה דוברת ערבית, אך מעיין לומדת בבית ספר דובר עברית שרוב תלמידיו יהודים – שלא כמוה.

בפגישות הראשונות מעיין הראתה לי את יכולותיה בהתעמלות וגם בציור, שהתאפיין בדיוק ובהעתקה מפינטרסט. אחרי שהכירה את החומרים בסטודיו הטיפולי שלי ובחנה את האפשרויות ואותי, ביקשה להכין סליים. במשך שנה וחצי, ברוב הפגישות, יצרה סליים שונים, שמרה אותם בצנצנות, חזרה אליהם, דירגה, בדקה וערבבה אותם, והוסיפה להם חומרים. נראה היה כי עשתה תהליך עמוק של עיבוד הקונפליקטים שהייתה עסוקה בהם, ועיבדה בלי מילים את מה שחוותה בבית. התהליכים הראשונים הללו, והעיבוד הלא מילולי, עוררו בי רצון לחקור ולהעמיק עוד בהבנה של המתרחש.

במהלך המפגשים התבוננתי בה מכינה סליים שבהם כבר הייתה מנוסה. הבאתי חומרים שונים לתוספות ונגעתי איתה בעיסות שנוצרו; בחנו ביחד את המרקמים, האלסטיות, הטמפרטורה, הריח והצבע. תחילת העבודה הייתה תמיד ממקום בטוח: סינר, שיער אסוף, מגש גדול מפלסטיק ועליו קערה גדולה למדי שהיוותה מכל קונקרטי ונפשי כאחד. לרוב הייתה מערבבת את הדבק, הצבע והבוראקס בקערה, ולאחר שנוצרה העיסה האלסטית עברה למגש לקפל, ללוש, למתוח וליצור בועות. לפעמים המגש היה צר מלהכיל, ועבודתה התרחבה לשולחן, שפינינו כדי לאפשר מקום לתנועות גדולות יותר או לכמה סליים שהפכו לאחד.

המיומנות שלה בעבודה עם הסליים עוררה בי הרבה השתאות והתרגשות. ניכר היה שמשוהו משמעוטי מתרחש בין החומרים שהיא מערבבת ובין התכנים שהיא מדברת עליהם מההווה ומהעבר. ההשתנות המהירה של החומר, הצבעים והצורות היו בעלי חשיבות, וביקשתי לצלם את התהליך ואת התוצרים. בראייה לאחור אני סבורה שהצילום נתן לה תחושה של ערך מיוחד והעצמה. לעיסה הבסיסית היא הוסיפה לעיתים קצף גילוח, צנצנים, דיו, צבעי מאכל ולק לציפורניים. היא יצרה סוגים שונים של סליים; כך למשל יצרה "סליים מים" מדבק שקוף, מים ובוראקס. בפעם אחרת היא בדקה איך שעווה חמה תישפך בשכבה אחת על סליים שכבר הכינה בעבר, ואז בתנועות החדרה של אצבעותיה הצליחה להטמיע בתוכו שעווה, בחתיכות קטנות ובמרקם פירורי (תמונה 5). אפשר לומר שהיא יצרה מעבדת ניסויים לסליים.

בכל פעם שהגיעה וביקשה ליצור סליים הרגשתי שהיא מוכנה להתבונן במראה, להיפגש עם עצמה ועם חומרי הנפש במקום שחשה בו ביטחון ורשות לעשות מה

שמעניין אותה ומה שהיא מרגישה. שמחתי והתרגשתי מכל מפגש כזה שנוצרה בו תרכובת חדשה, ובתוך כך שוחחנו על היחסים עם החברות, האם והאח בבית, והקשר עם האב. הסליימים הצטברו בצנצנות ובמגירה שייחדתי לה, והתמונות שלהם נערמו אצלי באלבום ממוחשב (תמונה 2).

תמונה 2: חלק מאוסף הסליימים של מעיין

בד בבד עם הטיפולים התחלתי לחפש פשר רגשי לעיסוק שלה ושל מטופלים אחרים בסליים. קראתי מאמרים והתבוננתי ברכיבים כדי לנסות ולחבר את השלם. בטיפול באומנות אין צורך להגיע תמיד לתוצר מוגדר או דימוי שנהיר למטופל או לסביבה: "התוצר, גם כשאינו דימוי או תוצר מוגדר, הוא יצירה, והחומר הוא גורם מכריע בתהליך חיבור חלקי הנפש והבנת תהליך הטיפול. ערכם של חומרי האומנות הגולמיים לא יסולא בפז במגע עם הפנים והעלאת משמעות למודעות אצל היוצר" (הוניג ואח', 2022). מעיין הכינה סליים מחומרים מגוונים. במהלך הפגישות יצרה מהם דימויים שונים ומשתנים, ואחסנה אותם אצלי בחדר. כך היא קיבלה ממני הכרה שגם חומרי הגלם הראשוניים והאמורפיים הללו הם יצירה חשובה וראויה, שניתן לה מקום משמעותי. יכולנו לחזור לסליימים ישנים, לנוע בזמן ולבחון מה מעיין חשבה והרגישה בתקופות שונות.

בתצפיות הקליניות שערכתי גם על ילדים אחרים ועל מטפלים בסדנאות הבחנתי כי הסליים הוא חומר ערום המזמן את האמת כפי שהיא. קשה לזייף איתו, והוא מגלם את כל התנועות שנעשו בו ואת כל החומרים שהוכנסו אליו. כל עיסה שונה מהאחרת, וניתן להוסיף לה וליצור ממנה משהו חדש, גם כעבור שבועות. בסדנאות שאני עורכת למטפלים באומנויות אני מגלה כי יש צורך להכניס את

הידיים לתוך העיסה כדי להרגיש מה חסר בה ואילו איכויות ותכונות יש לה. מבט עיניים אינו מספיק, ולכל סוג ערבוב וטמפרטורה של ידיים יש השפעה. ניכר כי לסליים נכנסים חומרי הנפש והגוף הייחודיים של כל יוצרת.

אפשר לאזן בין הכמויות של החומרים המרכיבים את הסליים, ומן העיסה הבסיסית להתכוונן בעדינות אל התכונות שרוצים להדגיש – אלסטיות או קפיציות רבות יותר, למשל. קיים מתכון ראשוני המגדיר את היחס בין דבק לבוראקס, אבל לאחר מכן יש לאפשר את החקירה, הניסיונות והקושי להתמודד עם התסכול. לא תמיד מצליחים להגיע לתכונות שרוצים. כמו בחיים, גם כאן צריך הרבה סבלנות ואמונה בתהליך, ויש ללוש ולערבב הרבה כדי שהקשרים הכימיים ייווצרו בין הדבק והבוראקס, ושהנוזל יהפוך לזורם לא־ניוטוני, בעל תכונות של נוזל ומוצק חליפות (תמונות 3, 4).

תמונה 4: סליים במרקם נוזלי

תמונה 3: סליים במרקם פלאפי

בעבודתי עם מעיין מילאטי שני תפקידים: הייתי עדה לתהליך, אך גם שותפה שנוגעת ומתעדת בתמונות את היצירה וההתהוות המשתנה של החומר ושל התנועות בו. הוניג ואח' (2022) מוסיפות כי המטפל רואה בדחפים כוחות חיים, וכדי שייצוגי הפעולות יישארו לא רק פעולות המתקשרות ליצר החיים והמוות, המטפל מכיל ומספק פלטפורמה לעיבוד חומרי ומילולי. בהתאמה לכך, המפגש עם הסליים הישנים אפשר למעיין לפגוש את מי שהייתה ומה שעשתה, ולהחליט

אם להוסיף, לשנות או לזרוק את מה שכבר מסריח, מעופש או התייבש במגע עם האוויר. נוצר בינינו דיאלוג שכלל שיחות על תחושות שכל אחת מעדיפה או סולדת מהן, דוגמת ריחות, מרקמים, צבעוניות. השיח יצר תחושה של קרבה ושותפות, וגם מקום לשונות ולנפרדות.

מצפן החומרים

כדי להבין את החוויה הייחודית של מעיין עם החומרים השונים, ואת משמעות עבודתה, היה לי צורך בדרך נוספת להתבוננות. נעזרתי לשם כך במודל מצפן החומרים, כלי תצפיתי שפיתחתי בשנים האחרונות. המודל בנוי מחמישה כלים הממקדים את המבט בהיבטים שונים בעבודה עם חומרים, ויוצרים אינטגרציה של המידע לתמות מרכזיות שעולות באופן לא מילולי מתוך המפגש עם חומרים. מדובר בארבעה דפי תצפית ובדרך אחד של אינטגרציה של המידע שניתן להיעזר בהם בכל מפגש בנפרד, או להתבונן ברצף של מפגשים. בהמשך ארחיב על כל כלי תצפיתי, ואדגים כיצד נעזרתי בו בניתוח המקרה של מעיין. התיאור פורסם בטרנסקטיבה של 23 מפגשים שונים עם סליים במהלך תקופה של שנה וחצי.

התבוננות סנסומוטורית

הכלי הראשון במודל מצפן החומרים עוסק בתחום הסנסומוטורי, ומתבונן בשבעת החושים: ראייה, שמיעה, ריח, טעם, מגע, פרופריוספשיין קינסטזיה והמערכת הווסטיבולרית. מהתבוננות במקבץ הסליים באלבום התמונות של מעיין הבחנתי כי בכמה דגשים חוזרים.

ראייה: בהיבט הוויזואלי, הצבעים שבחרה מעיין בתחילת התהליך היו פסטליים ובהירים, ואף שקופים. בהמשך היא השתמשה בצבעים עזים יותר – אדום, ירוק, כחול, ואף כסף וזהב – והוסיפה פיגמנטים מסוגים שונים ונצנצים שנתנו ברק למראה. רוב הסליים שהכינה לאורך התהליך היו צבעוניים, שקופים או פסטליים ובעלי ברק. לדעתי, מגוון הצבעים מעיד על מנעד רחב של רגשות, ויש קשר סימבולי בין הצבעים לבין מצב הרוח, להקשרים תרבותיים או לנוזלי הגוף.

מגע: בהיבט הטקטילי, מעיין יצרה מרקמים רכים, "פלאפיים", לדבריה, אך לפעמים היה לסליים מרקם גושי או חוטי, דביק, דמוי ג'לי, רירי, חלק, נמתח, גמיש, ולרוב קר. רק במקרה יחיד היא השתמשה גם בשעווה חמה על הסליים הקר. יש מגוון

גדול של מרקמים, תנועה בין המרקמים, ושילובם במקרים מסוימים. גם זו, לדעתי, עדות לגמישות וליצירתיות רבה. כמו כן יש תנועה בין קשה לרך והטמעה של חומר קשה בתוך חומר רך, כמו במקרה של השעווה, ההופכת מחמה ורכה לקשה וקרה, ולאחר מכן, כשהיא מוכנסת לתוך הסליים הרך, לפירורית.

תמונה 5: שעווה חמה על סליים קר

החומרים יכולים לעבור שינוי ולהתקיים כאחד על אף תכונותיהם שונות. כך גם חומרי הנפש שלה. החלקים הנוקשים והתוקפניים נבלעים בתוך היכולת להכיל ולהיות רכה וסלחנית יותר כלפי האב והאם, וגם כלפי החברות. ריח: לרוב היה לסליים ריח של הדבק וקצף הגילוח, אך לעיתים מעיין הוסיפה לעיסה שיצרה סבון כדי לשנות את הריח.

טעם: להוספת סוכר או קמח לאחת העיסות לא הייתה משמעות. **שמיעה:** הסליים יוצר צלילים של פיצוצים כשיש בו בועות קטנות או גדולות, ובלישות מסוימות הוא משמיע קולות רטובים או כאלה המזכירים פעולת מעיים. מעיין נהנתה מכך, אך נראה שלא הרבתה ליצור את הצלילים הללו במכוון. **המערכת הפרופריוספטיבית קינסטטית:** מערכת זאת משמעותית מאוד ביצירת סליים, שכן היא שנותנת לאדם תחושה של האיברים שלו – השרירים, המפרקים והגידים – במרחב. היא אחראית לתחושת המנח של הגוף, כך שהאדם יודע מה מיקומם של אבריו החיצוניים, כיצד להפעילם, ובאיזו עוצמה עליו להשתמש.

ילדים שיש להם מחסור בתחושה פרופריוספטיבית זקוקים לתנועה רבה ולמגע עמוק עם התנגדות. הלישה האינטנסיבית של הסליים מחזירה להם מידע תחושתי ומאפשרת להם לקבל את המגע והתנועה שהם זקוקים להם בעת שהם מפעילים כוח רב או כשהחומר עוטף את הידיים.

בספרו **האיש שחשב שאשתו היא כובע** מתייחס הנורולוג אוליבר סאקס לחשיבות שיש למערכת הפרופריוספטיבית לזהותו של הפרט. הוא מתאר מטופלת שאיבדה את תחושת הפרופריוספטיביות שלה עקב מחלה נוירולוגית, כך שלא חשה את הגפיים והפנים שלה, ולא קיבלה מידע תחושתי מהגידים, מהשרירים ומהמפרקים. סאקס כותב כי "יחד עם חוש הפרופריוספטיביות היא איבדה את הרתיקה האורגנית הבסיסית של הזהות, לפחות של הזהות הגופנית, או ה'אגו גוף' שפרויד ראה בו את בסיס האני: 'האגו הוא בראש ובראשונה אגו גוף'" (סאקס, 1985, 63). בהתבוננות בעבודתה של מעיין נראה שהיא נהנתה מאוד מהלישה ומהמתיחה של הסליים. הפעלת הכוח בעוצמות שונות אפשרה לה לקבל פידבק מתמיד על נוכחותה בעולם, ולחזק את תחושת האגו שלה.

המערכת הווסטיבולרית: מערכת זאת קשורה בשיווי המשקל, במיקום הגוף במרחב ובהערכה של התנועה במרחב, והיא גם שמכוונת את האדם לנוע לכיוון המתאים: מעלה-מטה, הצידה או בסיבוב. המפגש עם הסליים מזמין ומאפשר עבודה בעמידה, בתנועות גדולות, מתיחה שלו בידיים לצדדים, באופן סימטרי, ביד אחת, ובסיבוב וגלגול, כמו במקרה של מעיין. בהרבה מהמקרים העדיפה מעיין לעמוד ולעבוד בתנועות גדולות של מתיחה, או לשבת ולחזור על תנועות סיבוביות. השימוש במערכת זאת תואם את היכולות שלה במוטוריקה גסה, ונותן מענה לצורך של הגוף שלה לנוע בתנועה רחבה וגסה גם בזמן יצירה.

תכונות החומר

הכלי השני במודל מצפן החומרים מתייחס לתכונות החומר. זוהי פריזמה נוספת שאני מתבוננת דרכה על תהליך היצירה, ועל האופן שבו תכונות אלו באות לידי ביטוי במפגש הייחודי עם היוצר או המתנסה. לכל חומר יש טווח של תכונות משלו, אך כל אדם יפיק ממנו משהו אחר וחד-פעמי. כך כל יוצר יהיה שונה מחברו, וייתכן גם שאותו היוצר ישהה בתכונות שונות של אותו החומר במרווחי זמן שונים. מעיין מדגימה זאת נהדר באוסף הסליים שלה, ומשתמשת בתכונות מנוגדות

היוצרות שלם אחד ומגוון. במהלך פגישה אחת, או בנקודות שונות בזמן, היא יוצרת סליים בעלי תכונות מגוונות ולעיתים מנוגדות (תמונה 6).

תמונה 6: צירים מנוגדים על מצפן

כך נראה דף תכונות החומר של מעיין:

קר-חם
קשה-רך
רטוב-לח-יבש
חלק-מחוספס, גושי
מבריק-מט
אטום-שקוף
סמיך-דליל
אלסטי, נמתח-שביר, נחתך, נגזר
חד-גווני-צבעוני
שומר צורה לזמן קצר-משתנה בהתאם למצע או לכלי
מצטבר בשכבות-מתערבב
קפיצי, ג'לי-פלאפי

בספרה מצבים אוטיסטיים אצל ילדים מסבירה טסטין כי התינוק חווה את האם כנוכחות מרגיעה במקרים של אי-נוחות דוגמת רעב, קור, גירוי בעור או כאב גופני.

כאשר היא אינה נוכחת הוא חשוף לאי-נוחות. זו נחוות כקשה ומחוספסת, לעומת הנוחות, הנחוות כחלקות ורכות. כך נוצרת הבחנה בין מה ש"אני" לבין מה שהוא "לא אני". באינטגרציה תקינה יש רצף המחבר בין הקשיות והרכות ובין ניגודים נוספים, ובסופו של דבר כולם נחווים כאני. במקרים של בלבול התפתחותי שמקורו בסביבה או במבנה של התינוק יהיה קושי לשלב חוויה של קשיות עם חוויה של רכות מהנה כדי שיוכלו להיווצר תחושות של גמישות, פתיחות וקשיחות. מכאן טענתה בדבר יכולת ההסתגלות וההתאמה.

מעין יוצרת סלימים רכים, גמישים ואלסטיים, ומכניסה לתוכם חומרים קשים דוגמת שעווה, או חומרים דוגמת סוכר וקמח, שיוצרים עיסה דביקה ובעלת ריחות לא נעימים. החיבור בין החומרים הללו באופן הפיזי מאפשר לה גם באופן המטאפורי והנפשי לאחד בין חוויות גופניות ראשוניות וליצור אינטגרציה שבה היא והעולם מורכבים מהחומרים הללו, שיכולים להתקיים באותה עיסה. כך ניתן לקבל את העובדה שאבא שאמור להגן הופך לתוקף. כאשר בקשה, ברע, שהיה אמור להיות טוב, יש גם חלקים רכים, מכילים ודואגים, הוא חוזר להיות טוב. האם, האמורה להיות מוגנת ולהגן, מותקפת גם היא ואינה מצליחה לשמור על עצמה ועל מעין. סביבה מבלבלת מגיל צעיר מאוד לא מצליחה להיות מובחנת, עד אשר ניתן לערבב את הטוב והרע, הקשה והרך, גם של האנשים שבחוץ וגם של העצמי (טסטיין, 1992, 146-148).

כאשר אני רואה בעבודה עם חומר תכונות מנוגדות – באופן חד-פעמי או בהתבוננות בתהליך – אני מניחה כי ליוצר יש גמישות ויכולת הסתגלות לחומרים שונים ולמצבים משתנים. כך ביכולת לעבד את התחושות מהחומר וליצור באמצעותו דברים, וכך גם בהשלכה להתמודדות עם מצבים משתנים בחיים.

שינויים בתוך חוויית הניגודים התחושתיים הנחווים במקצב קבוע, רצוף וחוזרתי בקשר, יוצרים ומפתחים בהדרגה תחושת ביטחון ראשונית – לדוגמה, מעברים חזרתיים ורצופים בין תחושת יובש לתחושת רטיבות, מעבר בין תחושת רכות לקשיות והתנועה ביניהן בקשר, כל אלה יובילו ליצירת חוויית אינטגרציה תחושתית מוקדמת מספקת ויציבה. מרחב חוויה זה מאפשר את התפתחותו של הגרעין הראשוני ליצירת חוויית הכלה, אשר מעצבת את אופי יחסי האובייקט ואת התפתחות הארגון הנפשי השלם (שאל-שפילקה, 2018, 814).

העיסוק במרקם המשתנה בין קר לחם, בין רך לקשה ובין גושי לאלסטי נתן למעיין שליטה במתרחש בעיסה, בגופה, וגם בחייה. הוא אפשר לה לחזור לתחושות ראשוניות של הגוף ולהיות בזרימה ובאינטגרציה הנענות לצרכים שלה. הסליים מדמה את הגוף, וניתן ליצור בו שינויים מבוקרים ולחוש בכל החושים את הטרנספורמציה המתחוללת בו. התהליך והעיסוק בעיסה מוטמעים בגוף ובנפש כאחד.

במקרה המתואר אנו רואים כיצד התמודדה מעיין עם מעבר דירה, בית ספר חדש, חברים נוספים ושונים וחיים ללא נוכחות האב. היא הצליחה לתפקד, אך נשארו בה קונפליקטים ופערים שלא היו לה עבורם מילים או פשר. כשעבדה עם החומרים השיח שלנו התנהל גם על ההתמודדויות היום-יומיות ועל מה שהן דורשות ממנה, על האופן שבו אחרים רואים אותה או את מה שהיא עושה, ועל מה שהיא מבינה שהם חושבים או מרגישים. הגמישות של החומר אפשרה גם לה גמישות מחשבתית ורגשית. השינויים המהירים והצפויים בסליים הדגימו לה באופן פיזי איך תהליכים מתרחשים, ואיך ניתן לכוון אותם או להתכונן אליהם.

דף הפעולות

כלי נוסף במודל מצפן החומרים, המסייע לקבל תמונה עמוקה ומלאה, הוא רשימת הפעולות. זהו כלי שלמדתי מנונה אורבך. בספרה **סטודיו טוב** דיו היא כותבת כי בכל חומר יש טווח אפיונים טבעי ועשיר של תחושות ורגשות, המהווה עבור המטפל כלי להתבוננות בתהליכי יצירה. בין חומרים לרגשות מתקיימים יחסי גומלין כל העת, אך כדי להתבטא החומרים תלויים בפעולות. לכן הפנומנולוגיה של הפעולות משמעותית כל כך. המאמץ הוא לדייק ככל האפשר בשיום הפעלים (אורבך, 2019). התבוננות שקטה בפעולות שאדם עושה בחומר במשך כמה דקות, ויצירת רשימה של הפעולות הללו, יפיקו הרבה מידע על האדם ועל התהליך המתרחש. כאשר הבחירה בחומר היא חופשית והפעולות הנעשות בו הן ממקור פנימי, המשמעות תהיה עמוקה וקשורה בבחירות של הנפש ובתמות שהיא עסוקה בהן. מכיוון שהפעולות שאנחנו עושים עם הגוף רבות יותר מהמילים המתארות אותן, ריכזתי בדף הפעולות כמאתיים פעולות נפוצות עם חומרים, מסווגות לפי נושאים.

הטכניקה המומלצת לעבוד עם כלי זה היא להתבונן ביוצר, לרשום את הפעולות על דף נפרד, להוסיף מדף הפעולות עוד פעולות, ואז לבחור ולהדגיש שלוש-ארבע מילים משמעותיות שעולות. עבורן אפשר לחפש עוד פירושים במילון למילים נרדפות.

בעבודתי עם מעיין ריכזתי פעולות במשך שנה וחצי של מפגשים שברובם עבדה עם סליים. מהתבוננות ברשימת המילים אפשר להבחין שיש מילים רבות שכבר מכילות את התהליך בתוכן (תמונות 7, 8, 9). מילים אלו מייצגות את התהליך הנפשי שעשתה כדי לחבר את החלקים שבתוכה, למזג, לערבב וללוש, עד שהכול הופך לאחד. כלומר, קיימת הקבלה בין המילים שמייצגות פעולות בחומרים לבין התהליכים הנפשיים של הטרנספורמציה, שבמקרה זה עסקו בחיבור ובאיחוד החלקים השונים והמנוגדים של מעיין לזהות אחת שלמה.

תמונה 9: שפיכה

תמונה 8: מתיחה

תמונה 7: סליים שקוף במרקם ג'לי – הטמעה

הפעולות המרכזיות שהופיעו בדף שתיאר את עבודתה של מעיין היו לישח; מתיחה; ערבוב; סיבוב; שפיכה; החדרה; מזיגה; איחוד; מיזוג; הטמעה.

משמעות הפעולות בהיבט הרגשי

הסליים אפשר למעיין לחבר בין העולמות שלה, וגם בין אבא ואימא שנפרדו בקרע גדול וכואב. שניהם הוריה, והיא מורכבת מהחלקים שכל אחד מהם תרם: החומרים, הצבעים, המבנים, היכולות הפיזיות והיכולות המנטליות. מעיין נמצאת בגיל של גיבוש זהות, ובתוך כך עליה להתמודד עם אבא אלים ומפחיד, וגם עם המחשבה שחלקים ממנו נמצאים בתוכה; צבע העור שלו, יכולותיו הקוגניטיביות

או הלך הרוח שלו. בעזרת חיבור של סליים שונים בצבעים ובמרקמים שונים היא הצליחה באופן ממשי לאחד ולמזג את התכונות השונות למשהו אחד, להטמיע אחת באחרת, ולהחזיק בתוכה את הניגודים. מדויני ולח מוסיפות כי העיסוק בחומרים העיסתיים ובאזורי הנפש שהם נוגעים בהם מאפשר חיבור ישיר ובלתי אמצעי לחוויות ראשוניות ולצורה הגולמית שבה חוויות אלו נחו. זאת ועוד, עיסוק זה בעיסות גם מבטא את החוויות באופן סימבולי, ומאפשר התבוננות ורפלקציה על אותם אזורי נפש ממקום של תודעה, סימבוליזציה ופוטנציאל להבנה (לח ומדויני, 2018).

למעין היה צורך לבנות באופן סימבולי נפרדות מאימה, וכך בכך להתמודד עם הפרדה הכפויה מאביה. את תהליך הנפרדות ממנו נאלצה לעשות ממרחק, ולא מולו. היצירה החוזרת בסליים אפשרה לה ליצור חלקים שונים שמתחברים ונפרדים חליפות. כך היא יכלה לעבד בגוף ובחומר את הדרמה הרגשית שהתגברה עקב החוויה שאבא הוא גם טוב וגם רע, ושאפשר גם להזדהות איתו, גם לכעוס עליו וגם לחשוש מפניו.

בטיפול שוחחנו על אביה. היא נזכרה בו מתוך דימויים שעלו ביצירת הסליים, ויכלה להכיל ולשאת את הכעסים, להתחבר אליו מחדש ולהיות איתו בקשר. עוד היא הצליחה לקבל את הטעויות שעשה, לרבות הפגיעה בה, ולאפשר קיומה של תקשורת אחרת ויצירת זיכרונות חדשים. האלסטיות של הסליים אפשרה לה לבדוק עד כמה ניתן למתוח את החומר עד שהוא נקרע, והיא נוכחה גם בכך שכאשר הוא נקרע ניתן לחבר את חלקיו בקלות ולאחוזו. כך היא עבדה עם החומר באופן סימבולי, מתחה אותו לצדדים, התבוננה מבעד לקרום הדק שנוצר שם עד שהפך לקרע, וחיברה מחדש. גם הקשר עם אביה זכה לאיחוי מחדש. עם הזמן הוא נעשה קבוע יותר, בשיחות טלפון ואף בביקורים, ונמצאו שפה משותפת ודרך שבה הוא יהיה מעורב בחייה.

דף הרגשות

רגשות רבים ומגוונים עלו ביצירת הסליים במסגרת התהליך הטיפולי. בדף הרגשות של מודל מצפן מסומנים שני טורים. בטור האחד מרוכזים הרגשות המשמעותיים ביותר שבאו לידי ביטוי בעבודת היוצר (המטופלת), ובטור האחר – הרגשות שהתעוררו אצל הצופה (המטפלת). כך מתאפשרת התבוננות גם על

תהליכים מקבילים, על העברה והעברה נגדית, ונוצרת הפרדה בין הרגשות שעולים בעוצמה רבה אצל המטפלת לבין אלה העולים אצל המטופלת.

לוח 1: דוגמה לדף רגשות

רגשותיה של מעיין – המטופלת	רגשותיה של מיכל – המטפלת
שמחה	שמחה
הנאה	הנאה
התרגשות	התרגשות
גועל	גועל
כעס	כעס
תסכול	פחד
התלהבות	התלהבות
סיפוק	תקווה
סקרנות	ייאוש
רוגע	התפעלות
שחרור	כאב

בלוח 1 מוצגת רשימת הרגשות העיקריים שבאו לידי ביטוי במהלך עבודתה של מעיין מול הרגשות שלי כשצפיתי בה. הרגשות המופיעים בטור שלה הן השערות שלי, המבוססות על התבוננות ועל השיחה שלנו, על שפת הגוף שלה ועל המשגה משותפת. כך הם יכלו לבוא לידי ביטוי בשיח, ולקבל הכרה בעצם קיומם ולגיטימציה להתעוררותם.

חלק מהרגשות עלו בעקבות דימויים שהגичו מהיצירה בחומר, זיכרונות מהטווח הקרוב או הרחוק שהמרקם, הצורה או הצבע העלו מהחלקים הלא-מודעים אל חלקים מודעים ונראים. למשל, לאחר שהייתה חולה בוורוס בטן, יצרה מעיין באופן ספונטני סליים שהזכיר לה שלשולים והקאות, והכניסה בו קמח ועוד חומרים שעשו אותו דביק ומסריח במיוחד (תמונה 10). באמצעות הסליים היא עיבדה את תקופת המחלה, שהתעוררו בה תחושות של גועל, כאב, חולשה וחוסר תפקוד –

תחושות שונות מאוד מהתחושה הקומפטנטית הרגילה שלה, הכוללת חוזק ויכולות גופניות.

תמונה 10: סליים דמוי הפרשות אחרי מחלת בטן

במקרה אחר הכינה מעיין סליים שהזכיר לה חלקי מעיים, דוגמת אלה שראתה עם אביה בסרט רפואי כשהייתה ילדה קטנה. עלה בה געגוע לאביה ולחיים שהיו להם פעם ביחד, והתעוררה שיחה על המרחק שיש ביניהם עכשיו, על הכעס עליו, על התסכול ממנו, ועל מה שהייתה רוצה שיהיה. כך יכולנו לשוחח על זיכרונות ילדות ועל הקשר עם אביה (תמונה 11).

תמונה 11: סליים דמוי חלקי גוף פנימיים

בלומנפלד וקדוש (2017) מסבירות כי דרך המגע של העור עם חומרי היצירה, המקצביות הנוצרת מתנועות היצירה והחשיפה של החושים הנוספים נוצר קשר לזיכרונות ולרגשות שהוטבעו בינקות. עבור התינוק המגע הוא צורך קיומי להתפתחות תקינה, שכן הגירוי החושי מנגיש את ההיכרות שלו עם המציאות החיצונית והפנימית. המגע עם הסליים עזר למעיין לחבר את הילדה הקטנה שהייתה ואת זיכרונות הגוף התחושתיים עם הנערה שהיא הופכת להיות, עם חוויות גופניות חדשות ועם מרחק אחר מהוריה. נפרדת, נאחזת, משתלבת, מטמיעה את העיסות השונות – מפרידה ומחברת מחדש. במקרים אחרים הסליים הזכיר לה אוכל שהיא אוהבת או שהיא נהנית להכין ולאכול. דבר זה עורר שמחה, שעשוע, שובבות ויצר של חיים וחדווה, אצלה ואצלי. שוחחנו על מאכלים אהובים ועל מאכלים שהיא אוהבת לבשל (תמונה 12).

תמונה 12: סליים דמוי עוגה מעוטרת בקצפת

במאמרה מודל ה-EPR בתהליכי האומנות הפלסטית מסבירה רוניתה היימן את ההגחה של הדימוי מתוך העיסוק בחומר הגולמי:

העבודה בחומר מתפתחת אט אט, כמו תהליכי ההתפתחות של הילד, מתחושתיות טהורה להצטרפות של המבט הרואה את הצבע, התערבבות הצבעים, חריטות, צורות המתהוות ונעלמות. אותו מבט של המתבונן, שנולד מתוך החוויה החושית תנועתית ומלווה אותה, הוא זה שיישא את התהליך אל הנקודה בה היוצר יבחר להשאיר צורה ועוד צורה, ולפתח אותה או אותן לדימויים בעלי מערכות יחסים. כך יכול היוצר כמו "להטיס" את

עצמו החוצה מחוויית החומר, ולהיתלות בדימוי הראשון שעולה מן החומר (היימן, 2019, 238).

מעייין יצרה סליים בעל צבע ומרקם שבחירה, ובזמן הלישה, הערבוב והמתיחה שלו עלו דימויים. לעיתים היו אלה דימויים של מאכלים (תמונה 12), לעיתים של חלקי גוף פנימיים (תמונה 11), לעיתים של נוזלי גוף (תמונה 10) ועוד. היא סיפרה על הדימויים הללו ועל הזיכרונות והקונוטציות שעוררו בה ושנכרכו ביחסים שלה עם הוריה, בתחלואיה או בשגרות חייה. כך התאפשר שיח על התפקידים השונים שלה ועל הדמויות המשמעותיות בחייה, וניתן מקום לרגשותיה באופן נפרד מאימה ומאחיה, מה שעזר לה להתארגן מחדש ולהתמקם בתוך המשפחה ובחברת הילדים. במהלך עבודתי עם מעייין התבוננתי, צילמתי, ולעיתים גם נגעתי או לשתי חלק מהסליים. לא פעם התעוררו בי מגוון רגשות: התפעלות, התרגשות, הנאה, שמחה, גועל, כאב, פחד, תקווה, כעס, ייאוש, אכזבה, התלהבות. חלק מהרגשות הגיעו מנוירוני המראה שלי כאשר התבוננתי בה, בסליים וביחסים ביניהם. רגשות אחרים התעוררו בתגובה לסיפורים שעלו במהלך העבודה עם הסליים, ובתגובה לחיבורים שנוצרו אצלי בין המקום שבו מעייין נמצאת כרגע לבין מה שעברה במהלך חייה. רשימת הרגשות שכתבתי לעצמי בין מפגש למפגש עזרה לי להתבונן בתהליך ובניגודים המתקיימים בטיפול ובמעייין בד בבד: ייאוש ותקווה, גועל והתפעלות, הנאה ושמחה שנמהלו בכאב ובפחד. ההכלה של החומרים הללו משבוע לשבוע, בקערה הפנימית שלי ובקערה החיצונית של הסליים, אפשרו לשתינו לשהות ביחד בתוך התהליך ולשאת אותו.

הקשר בין יצירת סליים לבין בישול

הבחנתי כי יש קשר הפוך ומשלים בין הכנת סליים לבין בישול, ומתקיימים ביניהם יחסי גומלין. פעמים רבות הסליים מדמה את מה שנמצא בתוך הגוף, איברים פנימיים ונוזלי גוף, ומעלה קונוטציות של ריחות ומרקמים שמגעילים אותנו. מכיוון שמדובר בעבודת יצירה המקדמת משחקיות, יש אפשרות לגעת בחומרים שאנחנו נמנעים מלגעת בהם ביום-יום מטעמי היגיינה וחינוך. יצירת מזון מחומרי גלם שונים יכולה גם היא להיות בשלבים מסוימים מעוררת גועל, בשל ריח או מרקם, או מסוכנת למגע ולטעימה בגלל חיידקים שנמצאים בעיסה. את חומרי האוכל אנחנו מעבירים טרנספורמציה של חימום בתנור או בישול, ואז הם הופכים

ממגעילים למזינים, בטוחים וטובים עבורנו. הסליים מאפשר לילדים לגעת בחומרי הרפש של הגוף באופן בטוח, לדמות אותם למה שאינו מעוכל ושאי אפשר לשמור בגוף ויוצא ממנו, ולבדוק מה יקרה אם ניגע בו ואילו שינויים המגע יכול לחולל בו. זאת ועוד, הילדים בוחנים את המבוגרים שסביבם; האם הם מוכנים ויש להם אומץ לגעת איתם בחומרים הלא נעימים הללו? הלא מעוכלים? לעזור להם לעבד אותם ולהפוך אותם למשהו נעים, משעשע, שאפשר לשלוט בו ולבסוף לשים בקופסה? זה חומר קצת אסור, קצת מסוכן, ומאוד מגעיל ומפחיד את המבוגרים. לכן הוא גם מושך את הילדים למקום שבו הם מבינים זה את זה בבועה נפרדת, כמו במשחק סוציו-דרמטי פרטי או משותף. מצאתי שיש ילדים שירצו לשחק בסליים מייד לאחר בישול משותף, או שלאחר תקופה ממושכת של יצירת סליים יבקשו או יוכלו לעבור לבישול שבו ניצור ביחד משהו מזין, נעים וטעים.

דף האינטגרציה: התמות המרכזיות

הכלי החמישי והאחרון של מודל מצפן החומרים עוסק באינטגרציה של כלל המידע שנאסף באמצעות הכלים הקודמים, ומקדם חיבור על ידי בנייה של תמות מרכזיות שהיוצר מתמודד איתן. במפגשים רבים הייתה מעיין עסוקה בהכנת שניים או יותר סוגים של סליים, או בחיבור בין סליים ישנים שיצרה לבין חדשים. היא חיברה ביניהם בצורות שונות; לפעמים בהנחתן בשכבות (תמונה 13),

תמונה 13: שכבות סליים זו לצד זו

לעיתים בהנחתן ברצועות זו ליד זו (תמונה 14),

תמונה 14: שכבות סליים זו על גבי זו

לעיתים במיזוגן בתנועות סיבוביות (תמונות 15, 16, 17),

תמונה 15-17: ערבוב סליים בסיבוב

ולעיתים בהשארת טביעת כף היד בתוך עיסה אחת ומילוי השקע שנוצר בעיסה אחרת (תמונות 18, 19, 20).

תמונה 20: יד צהובה על סליים כחול

תמונה 19: הטבעת היד בסליים

תמונה 18: יד בצבע אחד

כדי לבצע אינטגרציה של כל המידע שנאסף אני משתמשת בדרך מסכם ורושמת בו את הביטויים הסנסומוטוריים המשמעותיים שבאו לידי ביטוי בעיסוק בסליים. בעיקר הייתה משמעות לצבעים השונים וליכולת שלהם להתערבב ולהפוך משני גוונים או יותר לאחר. תכונות החומר המשמעותיות ביותר היו האלסטיות של הסליים והגמישות שלו, מה שאפשר למעיין לבחון מרקמים שונים וליצור בכל פעם את המרקם המתאים לה ולבנות את הגמישות שלה. נוסף על כך היא הפנימה והטמיעה בתוכה את מגוון המרקמים, הדומים לעושר הגוונים של הילדים בכיתה, לשונות ולייחודיות שיש בכל אחד.

הפעולות המשמעותיות היו הסיבוב, הערבוב, ההטמעה, האיחוד, והמתיחה שיצרה קרעים ואפשרה לאחות אותם. בכל הפעולות הללו יכלה מעיין לסמל את המורכבויות של האנשים שמסביבה ושל החומרים שבה ובתוכה, שיכולים לעבור שינוי אם עושים בהם פעולות של קירוב והתרחקות. הרגשות העזים והמנוגדים שעלו באופן סימולטני כאשר היא יצרה סליים – שמחה ושביעות רצון מחד גיסא, ותסכול מההתמודדות עם האנשים והילדים שסביבה מאידך גיסא – נתנו מקום לחיבור ולאחדות של ניגודים, להכלה יותר בוגרת ומווסתת של עוצמות שהופיעו פעמים רבות, הציפו וגרמו להתפרצויות זעם. הכעס והשמחה התערבבו בתוך קערה אחת המכילה את הכול.

שאל-שפילקה מסבירה את התהליך של החיבורים והטרנספורמציה דרך החומר ובדיאלוג של המטפלת והמטופלת במקום בטוח:

תהליך ההיזכרות בחוויות תחושה מוקדמות בהיעדר אינטגרציה מציע ערוצי התקשרות חדשים בין המטופל למטפל, כגרעין חדש להתפתחות חוויית הכלה, וליצירת יחסי גומלין חדשים במציאות. הגוף זוכר מצבי תחושה ללא הכלה ולכן תהליכים הנוגעים לחוויות התחושה בטיפול פותחים פתח לשינוי חוויית ההכלה המוקדמת, כמו גם לשינויים במאפייני יחסי האובייקט איתם מגיע המטופל לטיפול. החוויה התחושתית שתהדהד אל המגע בחומרי היצירה, יכולה להיטען במשמעות וליצור התפתחות לקראת חוויית אינטגרציה נפשית חדשה. תהליך ייחודי זה מהווה מקור ונקודת מוצא להתפתחות טרנספורמציה ושינויים נפשיים: להתפתחותה של יכולת התקשרות בונה, לביטחון ואמון בקשר, לבוחן מציאות תקין, לפתיחות וגמישות, יכולת לשילוב עמדות, ליכולת ויסות ולהסתגלות למציאות (שאל-שפילקה, 2018, 817).

העיסוק הממושך והחוזר בחומר אפשר למעיין לעבד זיכרונות מודחקים מהמשפחה שהייתה לה, לחבר חוויות טובות ונעימות לכאבים, לפחדים ולכעסים שצברה. בחיבור של חומרים לעיסה שהיא שולטת ברכיביה ובתכונותיה היא הצליחה לאחות בין החלקים המנוגדים והמתנגשים שמהם היא עשויה: הגנים והתכונות של אימה ומשפחתה ושל אביה ומשפחתו, החיים שהיו והחיים שעכשיו, הזהות הערבית, הדת והחברים והחברה היהודית, השפה, התרבות, האוכל. מעיין הצליחה לעשות אינטגרציה ולמצוא לה זהות אחת המורכבת מחלקים שונים, להתמודד עם המעבר לחטיבה, לכללים החדשים, לשינויי הגוף, לתחביבים אחרים, ועם זאת לשמור על הקשר עם שפת האם שלה, עם המשפחות, המסורת והדת, ולבנות אישיות המתהווה ומתגבשת ושמוטמעים בה כל החלקים (תמונות 21, 22).

תמונה 22: שלם אחד

תמונה 21: שני חלקים

סיכום

סליים הוא חומר הבא מעולם הילדים אל חדרי הטיפול. הוא נוצר כמענה לצורך תחושת בעולם של מסכים ולרצון לשלוט ביצירת עיסה משחקית ובתכונותיה. מדובר בעיסה ייחודית, שהתכונה הכי משמעותית בה היא השינוי המהיר המתרחש בן רגע. ניכר כי האפשרות להוסיף עוד רכיבים ולשנות את התכונות וההתנהגות של החומר מתחברת מאוד לצורכי הילדים בעידן המילניום, ילדים שהתרגלו לתגובה מיידית לכל תנועה שלהם.

כמרפאה בעיסוק הבחנתי כי לילדים עם קשיים בעיבוד החושי הסליים נותן מענה לצורך במגע עם מרקמים שונים, ולחישת טקטילית מגוונת. נוסף על כך הוא מאפשר לקבל גירוי פרופריוספטיבי משמעותי. הסליים מספק עוד צרכים חושיים כאשר מוסיפים לו ריחות, צבעים וצלילים שנים, וכל אחד יכול ליצור חומר המותאם לצרכיו, בכל נקודת זמן.

משידה הטיפול באומנות, אצלי ואצל מטפלות רבות שפגשתי, עולה כי ילדים המשחקים בסליים באופן חוזר וממושך בחדר הטיפול יכולים לקבל מענה גם לצרכים גופניים-נפשיים הקשורים בטראומה מהעבר – הרבה פעמים טראומה ראשונית שהתרחשה לפני גיל שבע, או טראומה מתמשכת. לעיתים נראה במקרים כאלה דימויים של נוזלי גוף, אברי גוף פנימיים וחיצוניים שייתנו לנו רמזים למה שאירע, גם אם הילד אינו יכול לבטא זאת באופן מילולי.

לדעתי, ייחודה של העיסה הזאת הוא בפוטנציאל שלה להיות בה בעת גם "עיסה התפתחותית" וגם "עיסה טראומטית". כלומר, חומר הבא מעולם הילדים ומתאים לשחק בו, אך בד בבד הוא יכול גם להיות חלק מ"דיאלוג תחושתני" בין מטפלת למטופלת, ולאפשר מטמורפוזה בתוך מקום בטוח, מכיל, רואה ומבין. במאמר זה תיארתי מקרה אחד מני רבים שפגשתי, והראיתי כיצד ניתוח שלו באמצעות מודל "מצפן החומרים" מאפשר להתבונן בתהליכים עם החומרים, בהשפעתם על הגוף וביחסי הגומלין ביניהם, וכך לערוך אנליזה של המתרחש ביצירת חומר כמו סליים, ולאחר מכן לבנות סינתזה ולהגיע לתמות משמעותיות בתהליך.

אצל מעיין ראינו כיצד הסליים מאפשר לה להתמודד עם חוויות ראשוניות וטראומטיות, לא מילוליות. איך ניתן להביא באופן לא מודע תחושות מהגוף ולהתחבר לפעולות ולחוויות המשאירות סימנים וצורות בחומר, ואיך מגיח משם דימוי המאפשר לנו, באמצעות התבוננות פנומנולוגית, להבין את התהליכים המתחוללים בתוך הנפש. נוכחנו כי העיסה הזאת מחברת בין הפנים לבין החוץ, מאפשרת להתמודד עם דברים שאנו מרגישים וחווים בחושים שלנו, ולתת להם מקום על השולחן, בתוך מגש, באופן בטוח. בתהליך זה, העדות של המטפלת מאפשרת למטופלת להיות בתוך הערבוב והלישה, ברצון לאחד, להפריד, להיות מובן ולהשתלב בחיים.

אני ממליצה להמשיך ולהתבונן במקרים קליניים של עיסוק בסליים במרחבי הטיפול השונים, לאפיין את הגילים ואת הנושאים העולים בעיקר אצל מי שנפגע פגיעה ראשונית. לדעתי, עיסוק חוזר בסליים יכול לרמוז לנו על פגיעה כזאת. חשוב לנתח את התהליך באמצעים שהוצעו כאן ולבחון אפשרות של טראומה התפתחותית בילדות המוקדמת גם אצל בני נוער ומבוגרים.

במיוחד חשוב לדעתי לחקור באופן נרטיבי את אוכלוסיית ילדי הפנימיות, בעיקר בני נוער, המעוניינים באופן מתמיד, ביוזמתם, ליצור ולשחק בסליים בחדר הטיפולים. להבנתי זהו חומר שיכול לעזור לעבד את הפגיעות המוקדמות הללו, וגם לשמש אינדיקטור להעמיק ולברוק אם הייתה או יש פגיעה – במקרים שהיא עדיין לא ידועה.

מקורות

- אורבך, נ' (2019). סטודיו טוב דיו: חומר פעולה ומרחב בטיפול באמנות ובחינוך. רסלינג.
בוראקס (2024, 28 במרץ). בתוך ויקיפדיה. <https://he.wikipedia.org/wiki/%D7%91%D7%A8%D7%90%D7%A7%D7%A17%95%D7%A8%D7%90%D7%A7%D7%A1>
בלומנפלד, א' וקדוש, מ"מ (2017). דבק, כחומר ביד היוצר. בין המילים, 13.
הוניג, א', רינת, ש' ופלדמן, א' (2022). אתיקה של DOING: חקירת חומרי אמנות וחומרי נפש בסטודיו לטיפול באמנות. טריפור, 3.
היימן, רונית (2019). גילום/השלכה/תפקיד בתהליכי האומנות הפלסטית. בתוך מ"ד הררי (עורכת), למה לעשות דרמה מכל דבר: מטפלות בדרמה כותבות חיבורים, מאמרים ומודלים בדרמה-תרפיה (עמ' 229-258). אמציה.
טסטיין, פ' (1992). מצבים אוטיסטיים אצל ילדים (תרגום: א' ברגשטיין, ח' אהרונ' איתאב.
לח, א' ומדזיני, ש' (2018). "תנו לנו קצת מהנוזל הנוזל הזה": העיסתיות ההתפתחותית והעיסתיות הטראומטית: שתי נקודות מבט על עבודה בחומרים נוזליים ויריים בטיפול באמנות. בין המילים, 15.
סאקס, א' (1985). האיש שחשב שאישתו היא כובע (תרגום: א' רוזנברג). מחברות לספרות.
שאל-שפילקה, ח' (2018). על אינטגרציות תחושתיות וטיפול באומנות. טיפול באמנויות: מחקר ויצירה במעשה הטיפולי, 8(2), 813-826.